

Risteyksessä

Sakari Möttönen^a, Miikka Salo^b & Esa Konttinen^c

Kansalaiset ympäristönhallinnan osapuolena – Keski-Suomen turvekiista esimerkkinä

Sen lisäksi, että koskemattomien luonnonvarojen hyödyntäminen pilaa alkuperäistä luontoa, se tuottaa usein haittoja myös ihmisille. Kansalaisten näkökulmasta kysymys on ympäristöoikeudenmukaisuudesta, jolla tarkoitetaan sitä, että luonnonvarojen käytöstä koituvien hyötyjen ja haittojen pitäisi kohdistua tasapuolisesti ja sosiaalisesti oikeudenmukaisesti eri ihmisryhmiin. Haitoista kärsivät ihmiset ovat monissa tilanteissa ryhtyneet protestoimaan omaa lähiluontoa hyödyntävää toimintaa vastaan ja vaatineet julkista valtaa estämään toiminnan tai ainakin sääntelemään sitä tiukemmin. Tällainen ympäristökonflikti on syntynyt, kun turpeennostoalueiden lähellä asuvat ihmiset ovat vastustaneet turvetuotantoa, joka heidän mielestään pilaa vesistöjä. Tässä kirjoituksessa tarkastellaan, miten julkinen valta on reagoinut kansalaisten vaatimuksiin ja miksi kansalaiset ovat kokeneet, että he eivät ole saaneet oikeudenmukaista kohtelua osakseen. Tarkastelukohteemme on keskisuomalainen turvekiista.

Tutkimuksessamme “Ei vettä rantaa rakkaampaa” (Möttönen, Konttinen & Salo 2016) kartoitimme Keski-Suomessa kulkevan Saarijärven reitin varrella asuvien käsityksiä reitin tilasta ja tilaan vaikuttaneista tekijöistä. Vuoden 2013 pintavesien ekologisen tilan luokittelussa Saarijärven reitin tila oli Keski-Suomen heikoin (ks. Högmänder & Pehkonen 2014, 8). Kyselyssä tuli esille paikallisten ihmisten syvä luontosuhde, kun 77 prosenttia vastaajista piti luonnon virkistyskäytön merkitystä suurena tai erittäin suurena. Vesiluonnon merkityksen katsoi olevan erittäin suuri tai suuri 71 prosenttia vastaajista. Asukkaat pitivät tärkeänä myös suoloontoa, jonka näki merkitykseltään suurena tai erittäin suurena puolet asukkaista.

Saarijärven reittikuntien asukkailla oli tutkimuksemme mukaan yhdensuuntainen näkemys vesistön kunnan huonontumisesta ja sen syistä. Vuonna 2015 kyselyyn vastanneista 63 prosenttia arvioi, että vesien tila on huonontunut ja vain kahdeksan prosenttia ei ollut havainnut huononemista. Pilaantumisen syiden arvioinnissa asukkaat pitivät turvetuotantoa suurimpana vesien saastuttajana. Kolme neljästä veden huonontumisen havainneesta vastaajasta katsoi turvetuotannon vaikuttaneen veden pilaantumiseen erittäin paljon (57 %) tai paljon (18 %). Toiseksi suurimpana vesien pilaajana pidettiin metsien ja soiden ojitusta, ja kolmanneksi suurin pilaaja oli asukkaiden mielestä peltojen lannoitus. Kyselyn vastaajista 28 prosenttia oli täysin samaa mieltä väitteen kanssa, että turvetuotanto pitäisi

^a Jyväskylän yliopisto, sakari.mottonen@elisanet.fi

^b Jyväskylän yliopisto, Resurssiviisauisyhteisö JYU.Wisdom, miikka.salo@jyu.fi

^c Jyväskylän yliopisto, esa.j.konttinen@gmail.com

lopettaa kokonaan ja 20 prosenttia vastaajista oli väitteen kanssa jokseenkin samaa mieltä. Turvetuotantoa koskevan tarkemman analyysimme perusteella pystyimme tekemään päätelmän, että turvetuotannolla ei ole Saarijärven reitin varren asukkailta saatua hyväksyntää eli sosiaalista toimilupaa (Konttinen, Salo & Möttönen 2018).

Protestointia turvetuotantoa vastaan

Jatkotutkimuksemme “Keski-suomalainen turveprotesti. Pelastetaan reittivedet -yhdistyksen tarina” (Möttönen, Konttinen & Salo 2020) perustuu turvetuotantoa vastustavan protestiliikkeen aktiivien haastatteluihin ja liikkeen perustaman yhdistyksen asiakirjoihin. Tutkimuksessa selvitimme, minkälaisia kokemuksia ja havaintoja on turvetuotannon vastaisen protestoinnin taustalla ja miten julkinen hallinto on vastannut kansalaisten vaatimuksiin.

Asukkaista on tuntunut epäoikeudenmukaiselta, että heidän ympäristöään turmellaan, jotta kaupunkien asukkaat saavat edullista lämpöenergiaa. Paikallinen väestö on kokenut, ettei ole pystynyt vaikuttamaan turvetuotantoa koskevaan päätöksentekoon. Kansalaisten mielipiteitä voi tulkita niin, että viranomaiset eivät ole pystyneet pitämään ympäristönsuojelulaissa todettua lupausta estää heidän lähiympäristönsä yleisen viihtyvyyden ja virkistyskäytön heikentymistä eikä turvaamaan kansalaisten mahdollisuutta vaikuttaa ympäristöä koskevaan päätöksentekoon.

Kansalaiset protestoivat turvetuotantoa vastaan ottamalla yhteyttä viranomaisiin, kirjoittamalla lehtiin, tekemällä aloitteita ja valituksia. Saarijärven reitin kuntien asukkaat luovuttivat vuonna 2009 ympäristöministeri Paula Lehtomäelle 3400 nimeä sisältäneen adressin, jossa turvetuotanto todettiin vesien pilaantumisen suurimmaksi syyksi ja vaadittiin valtiotalta vesistöjen puhdistustoimia. Adressin allekirjoittajien määrä oli noin 20 prosenttia kuntien väkiluvusta.

Turvekiista kärjistyi entisestään, kun Keski-Suomen liitto alkoi vuonna 2007 valmistella kolmatta vaihemaakuntakaavaa, jonka tarkoituksena oli turvata Keski-Suomen maakunnassa energiahuollon tarvitseman turvetuotannon tarpeet. Kaavaluonnoksen tultua julki kansalaiset hämmästyivät, kuinka paljon kaavaan oli merkitty turpeennostoalueita. Turvetuotantoa vastustava vesistöliike koki, ettei Keski-Suomen liitossa kaavan laatijat eivätkä maakunnalliset päättäjät ottaneet vakavasti kansalaisten huolia ja vaatimuksia. Liikkeen johtohenkilöt tekivät päätelmän, että voimia on koottava ja vaikuttamista tehostettava. *”Ei tässä muu auta kuin perustaa yhdistys”*, he totesivat. Pelastetaan reittivedet -yhdistys (PRV) perustettiin vuonna 2011.

Pelastetaan reittivedet -yhdistys perustettiin välittämään huolia ja esittämään vaatimuksia julkiselle vallalle

Yhdistys otti keskeiseksi tavoitteeksi vaikuttaa julkiseen poliittis-hallinnolliseen järjestelmään vaaten, että polttoturpeen nostoa on rajoitettava ja pitemmällä tähtäyksellä turpeennostosta on luovuttava kokonaan. PRV tavoitteli osallisuutta turvetuotannon sääntelyjärjestelmässä.

Lähiympäristöstään huolestuneet kansalaiset ja heitä edustanut PRV-yhdistys kokivat, että maakunnallisten instituutioiden vastuuhenkilöistä, poliitikoista sekä turvealan ja elinkeinoelämän johtajista muodostunut vaikuttajien verkosto suojeli turvetuotantoa eikä välittänyt kansalaisten vesistöhuolesta. Verkosto piti turvetta tärkeänä maakunnan talouden edistäjänä sulkien ulkopuolelleen vesien puhtaudesta huolestuneen yhdistyksen.

Turvekiistassa kansalaisjärjestöjen ja viranomaisten väliset suhteet ovat olleet monien ristiriitojen sävyttämiä. Ensinnäkin, viranomaiset vähätelivät kansalaisten havaintoja veden pilaantumisesta. Viranomaiset tukeutuivat omiin vedenlaadun mittareihin, jotka eivät tunnistanee turvealueilta valuvan humuksen aiheuttamaa vesien pilaantumista. Veden saastumisesta kertoville asukkaille sanottiin, että *ei sitä laiturin nokasta tuijottamalla*

pysty veden laatua arvioimaan. Vesien rannalla asuvista tuntui loukkaavalta väite, etteivät he pysty erottamaan puhdasta ja likaista vettä toisistaan. Toiseksi, viranomaiset eivät tunnustaneet tarvetta tehdä yhteistyötä veden laadusta häiritsevien asukkaiden kanssa. Katsottiin, että lakisääteiset mahdollisuudet muistutusten ja valitusten tekemiseen turvaavat kansalaisille riittävät vaikutusmahdollisuudet. Kolmanneksi, kansalaisten huoliin omien lähivesien puhtaudesta suhtauduttiin välinpitämättömästi. Kansalaiset kokivat, että turvetuotannon taloudellisia hyötyjä kuten huoltovarmuuden turvaamisesta, turvetuotannon työllisyysvaikutuksia ja sen tuottamia verotuloja pidettiin niin tärkeinä, että niiden rinnalla vähäistä poliittista merkitystä omaavan ja etäällä valtokeskuksista elävän ihmisryhmän kokemus vesistöhaitta on vähäpätöinen asia. Neljänneksi, julkisissa instituutioissa ei tunnustettu ristiriitaa turvetuotannon teknis-taloudellisten arvojen ja kansalaisten vesiluontoon kiinnittyvien sosiaalisten, kulttuurillisten ja elämäntapaan liittyvien arvojen välillä. Ei ymmärretty tai tunnustettu asukkaiden tunnetta puhtaan luonnon merkityksestä. (Möttönen, Konttinen & Salo 2020)

PRV-yhdistys löysi kuitenkin turvetuotannon suoja verkosta sisään mentävän aukon. Vesien puhtaudesta huolta kantavien asukkaiden ja Keski-Suomen liiton välit olivat turvekaavan laatimisen aikana varaukselliset. Kansalaisten kielteinen palaute kaavasta ja ”Ei vettä rantaa rakkaampaa” -tutkimus saivat aikaan sen, että liiton suunnittelujohto tunnusti, että veden laadun virallisten mittausten ja kansalaisten käsitysten välillä on ristiriita, ja että PRV-yhdistyksellä on kykyä edistää vesien suojelua, joka kuuluu myös liiton tehtäviin.

Turvermerkinnät poistettiin vaihemaakuntakaavan tarkistuksessa. Liitto valtuutti PRV-yhdistyksen koordinoimaan toimia Keski-Suomen vesistöjen tilan parantamiseksi. Tähän työhön yhdistys ryhtyi järjestämällä yhteistyökumppaneiden kanssa Keski-Suomen liiton avustuksen ja oman varainhankinnan turvin Järvipäivät 2019 -tapahtuman. Päivien teemana oli puhtaiden vesistöjen merkitys matkailulle sekä ihmisten virkistytymiselle ja hyvinvoinnille. Päivät kokosivat laajan joukon keski-suomalaisen vesiympäristön puhtauden puolesta toimivia yhteisöjä ja kansalaisia. (Möttönen & Niemi 2019)

Yhteistyösuhde Keski-Suomen liiton kanssa vaikutti siihen, että yhdistys alkoi protestointia enemmän painottaa vesistöjen puhdistamiseksi tehtävää työtä. Tästä esimerkkinä on ”Taimen takaisin Saarijärven reitille” -hanke, jossa pyritään saamaan vedet niin puhtaiksi, että taimen voi taas nousta, kutea ja lisääntyä reitillä. PRV katsoi, että se voi samalla saavuttaa alkuperäisen tavoitteensa reittiveden puhdistumisesta, koska taimen voi lisääntyä vain puhtaissa vesissä. PRV on pystynyt kokoamaan julkisista toimijoista, yrityksistä, oppilaitoksista ja kansalaisista verkoston, jonka hankkiman rahoituksen turvin on tehty suunnitelma toimenpiteistä, joilla reitti saadaan taimenelle elinkelpoiseksi. Yhdistyksen tarkoituksena on saada hankkeelle vastuutaho, joka jatkossa huolehtii suunnitelman toteutuksesta.

Vaikka PRV-yhdistystä vastassa on ollut turpeen käyttöä koskeva korporatiivinen hallintajärjestelmä, jossa turvetuottajilla ja niiden tukijoilla on ollut vahva asema, näyttää siltä, että sidosryhmien mahdollisuuksissa välittää intressejään poliittiseen päätöksentekoon ja toimeenpanoon on tapahtumassa muutoksia. Korporatistinen intressien välittämisen järjestelmä on heikkenemässä Suomessa yleisesti ja energiapolitiikassa sekä siihen kytkeytyvässä turvepolitiikassa erityisesti. Turveteollisuuden vaikutusvalta kansallisissa turpeen sääntelyä koskevissa työryhmissä näyttää heikentyneen 2000-luvun kuluessa. Tässä on taustalla turpeen energiapolitiittisen merkityksen väheneminen kiristyvän ilmastopolitiikan myötä, kun käyttöön otettu päästökauppa on viime vuosina alkanut toimia sen säätämässä tavoitellulla tavalla. Turpeesta on tullut tämän myötä energiantuotannossa pääosin kannattamatonta ja esimerkiksi Antti Rinteen (Valtioneuvosto 2019a) ja Sanna Marinin hallitusohjelmat (Valtioneuvosto 2019b) totesivat, että nykyennusteiden mukaan turpeen energiakäyttö päättyy 2030-luvun aikana päästöoikeuden hinnan noustessa. Lisäksi nykyisen hallituksen aktiivisena tavoitteena on, että turpeen käyttö vähintään puolitetaan vuoteen 2030 mennessä.

Suomalaisessa korporatistisessa järjestelyssä turvepolitiikan ytimenä on ollut turveteollisuuden taloudellisten intressien sekä ympäristöhallinnon ja myöhemmin myös Suomen

luonnonsojeluliiton edustaman ympäristönsuojeluintressin yhteensovittaminen. Tässä ympäristössä PRV ei ole pystynyt saamaan aikaan tavoittelemaansa käännettä turvetuotannon keskeiseen sääntelyprosessiin eli ympäristölupien myöntämiseen ja niiden valvontaan. Kuitenkin PRV katsoo osaltaan vaikuttaneen siihen, että ympäristölupahakemuksia on hylätty enenevässä määrin turvetuotannon vesistövaikutusten vuoksi. Pelastetaan reittivedet -yhdistyksellä ja vastaavilla järjestöillä on ollut myös vaikutusta siihen, että kansalaisten suhtautuminen turvetuotantoon on muuttunut 2000-luvulla kielteiseksi.

Kehittämissuhteita

Turvekiistassa on paljastunut julkisen hallinnon ja kansalaisten välisen suhteen ongelmia. Samalla se tuo esille ympäristöhallinnan puutteita kansalaisten osallisuudessa ja deliberatiivisessa demokratiassa. Ympäristöhallinnan toimivuutta ja demokraattisuutta voitaisiin parantaa seuraavanlaisilla toimilla. (Möttönen ym. julkaisematon artikkelikäsi kirjoitus.)

Ensinnäkin, ihmisten havainnot tulee tunnustaa näytöksi ympäristön pilaantumisen erityisesti, kun on kyse vesistöjen hajakuormituksesta. Päätöksenteon perustaksi pitää kehittää mittaus- ja arviointimenetelmiä, joissa yhdistyy luonnontieteellinen mittaustieto ja kansalaishavaintojen systemaattinen kerääminen. Kansalaisvalppautta tulee käyttää myös luontoa hyödyntävän toiminnan valvonnassa.

Toiseksi, haittaa kärsivät ja heidän edustajat tulee hyväksyä osallisiksi luontoa hyödyntävän toiminnan sääntelyprosesseihin. Paikallista väestöä edustavat kansalaistoimijat tulee tunnustaa ympäristöhallinnassa tasavertaisiksi niiden toimijoiden kanssa, jotka saavat taloudellisia etuja luonnon hyödyntämisestä. Tehokkaiden osallistumismuotojen avulla saadaan ympäristönsuojelun edistämiseen kansalaisten kyky havainnoida ympäristöuhkia, paljastaa saastumisen lähteitä ja korjata vaurioita.

Kolmanneksi, kansalaisten huoliin ja vaatimuksiin tulee suhtautua vakavasti, vaikka ne asettavat kyseenalaiseksi vakiintuneiden intressipiirien edut. Julkisen hallinnon toimien ja päätösten yhteydessä tulisi arvioida, minkälaisia haittoja niillä voi olla vähemmistöryhmille, joiden ääni ei kanna päätöksentekijöiden korviin.

Neljänneksi, luontoa hyödyntävää toimintaa ei tule nähdä vain hyötyjen ja haittojen suhteena. Huomioon tulee ottaa, että ihmisille luonto liittyy paikalliseen identiteettiin ja historiaan sekä kiinnittyy sosiaalisiin ja kulttuurillisiin arvoihin. Luonto tuottaa ihmisille hyvinvointia ja nautintoja, joita ei voida arvioida taloudellisina suureina.

Lähteet

- Högmander, P. & Pehkonen, T. (toim.) (2014) Turvetuotannon ja metsätalouden vesiensuojelun kehittäminen. TASSO-hankkeen loppuraportti. <https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/133806/TASSO_hankkeen%20loppuraportti.pdf?sequence=2>.
- Konttinen, E., Salo, M. & Möttönen, S. (2018) Turvetuotannon sosiaalisen toimiluvan menetys Saarijärven reitillä. *Alue ja Ympäristö* 47(1) 62–78. <https://doi.org/10.30663/ay.60607>
- Möttönen, S., Konttinen, E. & Salo, M. (2020) Keskisuomalainen turveprotesti. Pelastetaan reittivedet ry:n tarina. Yfi julkaisu – Yfi publications 8. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-8311-6>>.
- Möttönen, S., Konttinen, E. & Salo, M. (2016) Ei vettä rantaa rakkaampaa – Asukkaiden arvioita Saarijärven reitin tilasta ja muutoksista. Keski-Suomen liitto B203. <<https://keskisuomi.fi/wp-content/uploads/sites/3/2020/09/25320-B203.pdf>>.
- Möttönen, S. & Niemi, O. (2020) Järvipäivät 2019. Joet, järvet ja suot - elämäniloa, terveyttä ja elinvoimaa. Pelastetaan reittivedet. <https://reittivedet.fi/wp-content/uploads/2020/04/12875-PELA-J%C3%A4rvip%C3%A4iv%C3%A4julkaisu_WEB.pdf>.
- Möttönen, S., Salo, M., Litmanen T. & Konttinen, E. (julkaisematon artikkelikäsi kirjoitus) Ympäristönsuojelulaki vuotaa: turvekiista tunnustuskamppailuna.
- Valtioneuvosto (2019a) Pääministeri Antti Rinteen hallituksen ohjelma. Valtioneuvoston julkaisu 2019: 23. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-756-7>>.
- Valtioneuvosto (2019b) Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma. Valtioneuvoston julkaisu 2019: 31. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-808-3>>.